

Xây dựng hệ thống câu hỏi nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình ở trường trung học phổ thông môn Ngữ văn

Nguyễn Phương Mai

Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam
101 Trần Hưng Đạo, Hoàn Kiếm, Hà Nội, Việt Nam
Email: mainp@vnies.edu.vn

TÓM TẮT: *Đáp ứng yêu cầu của Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, Chương trình môn Ngữ văn hướng tới phát triển phẩm chất và năng lực người học. Theo đó, trong dạy học môn Ngữ văn ở trường trung học phổ thông, đọc hiểu giữ vai trò quan trọng không thể thiếu, trong đó có đọc thẩm mỹ. Đọc thẩm mỹ trong dạy học tác phẩm văn chương nói chung, dạy học thơ trữ tình nói riêng được xem là cách dạy học hiệu quả, đáp ứng được một phần yêu cầu của dạy học theo Chương trình Giáo dục phổ thông môn Ngữ văn mới. Một trong những biện pháp tích cực nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình hướng tới phát triển phẩm chất và năng lực người học là việc sử dụng hệ thống câu hỏi đọc hiểu phù hợp, đặc biệt là phụ thuộc vào khả năng và nghệ thuật đặt câu hỏi của giáo viên. Dựa trên sở phân tích một số vấn đề lý luận, bài báo đề xuất hệ thống câu hỏi đọc hiểu nhằm hướng tới đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình ở trường trung học phổ thông. Đây là một trong những biện pháp quan trọng góp phần nâng cao hiệu quả dạy học môn Ngữ văn ở trường trung học phổ thông hiện nay.*

TỪ KHÓA: Câu hỏi; đọc thẩm mỹ; dạy học; thơ trữ tình; trung học phổ thông; môn Ngữ văn.

→ Nhận bài 15/11/2020 → Nhận bài đã chỉnh sửa 05/12/2020 → Duyệt đăng 25/01/2021.

1. Đặt vấn đề

Chương trình Giáo dục phổ thông (GDPT) môn Ngữ văn (2018) hướng tới phát triển phẩm chất và năng lực (NL) người học. Điều này được xem như một bước tiến quan trọng nhằm đổi mới dạy học và đáp ứng yêu cầu hội nhập quốc tế trong bối cảnh hiện nay. Để đáp ứng yêu cầu của Chương trình GDPT 2018, đòi hỏi giáo viên (GV) và học sinh (HS) cần có sự thay đổi toàn bộ cách dạy và cách học phù hợp. Trong dạy học môn Ngữ văn ở trường trung học phổ thông (THPT), đọc hiểu giữ vai trò quan trọng không thể thiếu, trong đó có đọc thẩm mỹ. Đọc thẩm mỹ trong dạy học tác phẩm văn chương nói chung, dạy học thơ trữ tình nói riêng ở trường THPT được xem là cách dạy học hiệu quả và phù hợp, đáp ứng được một phần yêu cầu của dạy học theo Chương trình PGPT môn Ngữ văn mới. Một trong những biện pháp tích cực nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình hướng tới phát triển phẩm chất và NL người học là việc sử dụng hệ thống câu hỏi đọc hiểu phù hợp. Câu hỏi vừa là phương tiện, vừa là phương pháp và biện pháp tổ chức dạy học. Trong khuôn khổ bài viết này, chúng tôi xây dựng hệ thống câu hỏi đọc hiểu nhằm hướng tới đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình ở trường THPT. Đây là một trong những biện pháp quan trọng góp phần nâng cao hiệu quả dạy học đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở trường THPT hiện nay.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Khái quát một số vấn đề lý luận cơ bản

2.1.1. Câu hỏi và câu hỏi đọc hiểu trong môn Ngữ văn

a. Khái niệm câu hỏi

Theo Từ điển tiếng Việt, “Hỏi” có nghĩa là nói ra điều cần được chỉ dẫn hoặc cần được làm sáng tỏ [1; tr.830]. “Câu hỏi” là câu biểu thị sự cần biết hoặc không rõ với những đặc trưng của ngữ điệu và từ hỏi, còn gọi là câu nghi vấn [1; tr.285].

Về mặt nội dung, câu hỏi trong dạy học là những yêu cầu, những vấn đề đưa ra cần được giải quyết trong quá trình tương tác giữa GV và HS. Câu hỏi được GV giao cho HS về nhà giải quyết thường được gọi là bài tập. Theo đó, một bài tập có thể gồm nhiều câu hỏi khác nhau.

Về mặt hình thức, câu hỏi là câu nghi vấn, có dấu hỏi ở cuối câu và các từ/cụm từ để hỏi (Tại sao? Vì sao? Như thế nào? Ai? Cái gì? ...).

b. Các dạng câu hỏi

Có nhiều dạng câu hỏi khác nhau, gồm: câu hỏi dạng đóng, câu hỏi dạng mở. Các dạng câu hỏi này được thể hiện ở các mức độ: biết, hiểu, vận dụng, phân tích, đánh giá và sáng tạo... Bên cạnh đó, cũng có nhiều cách phân loại câu hỏi, dựa vào mục đích sử dụng: Loại câu hỏi và bài tập được xây dựng với mục đích hình thành và phát triển NL người học; Loại câu hỏi được sử dụng trong quá trình dạy học như hình thành kiến thức, củng cố, hoàn thiện kiến thức...; Loại câu hỏi được xây dựng theo nội

dung phản ánh từ HS; Loại câu hỏi được hình thành theo câu trả lời của HS....

c. Câu hỏi đọc hiểu trong môn Ngữ văn

Trong dạy học nói chung, dạy học môn Ngữ văn ở trường THPT nói riêng, hệ thống câu hỏi của GV có vai trò đặc biệt quan trọng, bởi vì đây là một trong những yếu tố quyết định chất lượng và đánh giá khả năng lĩnh hội kiến thức của HS. Câu hỏi góp phần kích thích hoạt động của não bộ HS trong giờ học. Vì vậy, HS phải suy nghĩ, tái hiện kiến thức cũ, đồng thời thu nạp kiến thức mới, từ đó có sự liên hệ, áp dụng kiến thức đã học vào thực tiễn cuộc sống, để rồi đưa ra cách giải quyết vấn đề theo lí lẽ riêng mang tính sáng tạo cá nhân của mỗi HS.

Câu hỏi đọc hiểu trong môn Ngữ văn được sử dụng nhằm mục đích hướng dẫn, tổ chức hoạt động đọc hiểu cho HS, giúp HS biết cách đọc và tự mình đọc hiểu tác phẩm văn học (TPVH). Chủ thể của câu hỏi đọc hiểu là GV và cũng có thể là HS. Trong dạy học Ngữ văn ở THPT, hệ thống câu hỏi được xem như một điểm tựa vững chắc giúp GV thực hiện các bước của tiến trình dạy học. Đặt câu hỏi là một kĩ thuật dạy học tích cực. Vì vậy, GV cần xác định rõ **mục đích hỏi** và biết **cách đặt câu hỏi** tùy thuộc vào từng cấp độ nhận thức của HS để giúp các em suy nghĩ, phát triển và khám phá kiến thức từ nội dung bài học.

2.1.2. Đọc thẩm mỹ và câu hỏi nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình ở trường trung học phổ thông

a. Đọc thẩm mỹ

Khái niệm đọc thẩm mỹ

Dựa trên quan điểm của nhà nghiên cứu Ngữ văn Hoa Kỳ - L. Rosenblatt, **đọc thẩm mỹ** bao gồm quan hệ giữa con người với thế giới tự nhiên và xã hội. Theo đó, ý nghĩa của tác phẩm không chỉ mang tính khách quan và hiển thị trên trang văn bản. Nó được hiển thị thông qua cảm xúc, sự kết nối và trải nghiệm của con người. Theo ngôn từ của L. Rosenblatt [2]: “*Đọc thẩm mỹ là một quá trình chủ động, người đọc tập trung suy nghĩ và chia sẻ cảm nhận của cá nhân với từng TPVH. Để tạo ra trải nghiệm sống, người đọc phải chú ý đến các phần trong tác phẩm, thể hiện cảm xúc, thái độ, ý tưởng, tình huống, tính cách và tình cảm. Sự kết nối và trải nghiệm này là bản chất của đọc thẩm mỹ. Với đọc thẩm mỹ, đọc trở thành thứ mà ngôn từ văn bản “khuấy trộn” người đọc*”.

Trên quan điểm này, L. Rosenblatt đã chỉ ra rằng: “Sự khác biệt giữa cách đọc thẩm mỹ và phi thẩm mỹ bắt nguồn từ những gì người đọc làm, lựa chọn lập trường và thực hiện các hoạt động liên quan đến văn bản. Việc xây dựng môi trường lớp học tạo điều kiện để đọc thẩm mỹ cần xem xét đối tượng độc giả khi họ đem cuộc sống thực vào lớp học và họ cần được tôn trọng khi chọn lựa những TPVH đầy tham vọng - thử thách - văn học kích lệ con người và lựa chọn hình thức tò mò, hứng thú và thậm chí cả sự bận tâm dữ dội...” [2]. Trong khuôn khổ bài

báo, chúng tôi đồng tình với quan điểm nêu trên của nhà nghiên cứu Ngữ văn Hoa Kỳ - L. Rosenblatt và thống nhất rằng, *đọc thẩm mỹ là cách đọc quan tâm đến cảm xúc, thái độ và các ý tưởng xuất hiện ở người đọc trong suốt quá trình đọc*.

Thực tế cho thấy, đọc thẩm mỹ luôn gắn với TPVH. Vì thế, từ việc tiếp xúc với các TPVH, HS sẽ biết rung động trước cái đẹp; Biết suy nghĩ, hành động vì cái đẹp; Biết nhận ra cái xấu; Biết tỏ thái độ phê phán trước những sự việc hiện tượng và những biểu hiện không tốt trong cuộc sống; Biết đam mê; Biết mơ ước, khát khao tạo ra cái đẹp trong cuộc sống của chính bản thân mình.

Bản chất của đọc thẩm mỹ

L. Rosenblatt cho rằng: “*Bản chất của cách đọc thẩm mỹ là sự “giao thoa” (Transaction) giữa người đọc và tác phẩm*” [3; tr.3]. Với quan điểm này, L. Rosenblatt khẳng định rõ: “*Đọc như sự giao thoa giữa tác phẩm và người đọc không phải là “tương tác” (Interaction) của hai thực thể đã hoàn chỉnh, tồn tại độc lập và tách rời nhau, mà là mối quan hệ tương hỗ, cùng quy định lẫn nhau, bổ sung cho nhau, cùng được hình thành, thay đổi và phát triển trong quá trình đọc, quá trình giao thoa với nhau. Nhờ đọc, tác phẩm từ cuốn sách sẽ trở thành văn bản văn học và nhờ đọc, người đọc cũng sẽ phong phú hơn không chỉ về kiến thức mà còn về đời sống tinh thần, về những phẩm chất giá trị*” [3; tr.4].

Theo tác giả Lê Ngọc Trà, “*Bồi dưỡng cho HS NL thẩm mỹ cũng chính là bồi dưỡng con người, một nhiệm vụ của giáo dục, của dạy và học Văn, nhất là dạy và học theo hướng tập trung phát triển NL và phẩm chất*” [3; tr.81]. Dựa trên quan điểm này, tác giả phân tích rõ: “*Phát triển NL văn chương cũng là phát triển NL người, bởi vì xét đến cùng, đời sống tinh thần chính là nơi chứa đựng nhiều nhất tính người và tâm hồn, tình cảm hay tưởng tượng là những thứ lung linh nằm trong đáy sâu của thế giới tinh thần ấy. Văn chương là nhân văn, là con người*” [3; tr.81] và “*Văn chương là nghệ thuật. Vì vậy, dạy văn không dễ, dạy theo hướng phát triển NL và phẩm chất lại càng khó*” [3; tr.81].

Vai trò và ý nghĩa của đọc thẩm mỹ

Theo Kim. L. Lium, đọc thẩm mỹ bao gồm mối quan hệ giữa con người với thế giới tự nhiên và xã hội. Vì vậy, ý nghĩa của tác phẩm không mang tính khách quan và hiển thị trên trang văn bản mà nó được hiển thị thông qua cảm xúc, sự kết nối và trải nghiệm của con người. Theo đó, đọc thẩm mỹ là một quá trình chủ động. Ở đó, người đọc tập trung suy nghĩ và chia sẻ cảm nhận cá nhân với từng TPVH. Để tạo ra trải nghiệm sống, người đọc phải chú ý đến các phần trong tác phẩm, thể hiện cảm xúc, thái độ, ý tưởng, tình huống, tính cách và tình cảm.

b. Đọc thẩm mỹ với yêu cầu dạy đọc hiểu thơ trữ tình ở trường THPT

Từ xưa đến nay, trong Chương trình môn Ngữ văn ở trường THPT, thơ trữ tình luôn chiếm một vị trí quan

trọng, góp phần làm nên diện mạo của nền văn học dân tộc. Thơ trữ tình là mảng thơ phong phú về thể loại, đa dạng về đề tài và luôn mới mẻ về nội dung. Tuy nhiên, thực tế việc giảng dạy tác phẩm thơ trữ tình trong nhà trường THPT hiện nay còn khá đơn điệu, tẻ nhạt, chưa tạo được sự hứng thú cho người học. Vì vậy, các tác phẩm thơ thực sự có giá trị vẫn chưa chiếm lĩnh được vị trí xứng đáng trong lòng người học, đặc biệt là đối với những người yêu thích văn chương.

Đạy đọc thâm mĩ trong thơ trữ tình ở trường THPT có tác dụng rất lớn đối với việc phát triển phẩm chất, nhân cách, bồi đắp tâm hồn cho HS. Bởi vì, điểm nổi bật nhất của thơ trữ tình là *chất trữ tình*. Chất trữ tình là yếu tố then chốt, góp phần tạo nên *chất thơ* trong thơ trữ tình. Do đặc trưng về loại thể, thơ trữ tình thiên về diễn tả cảm xúc, diễn tả những rung động, suy tư của nhà thơ về cảnh vật, con người, về cuộc đời... Những cảm xúc, rung động ấy xét cho cùng chính là tiếng nói của hiện thực đời sống tác động vào tâm hồn nhà thơ, có tác dụng đánh thức, lay động, rung cảm tâm hồn người đọc.

Nói đến thơ trữ tình là nói đến nhân vật trữ tình - chủ thể bộc lộ tình cảm (chủ thể trữ tình). Nhân vật trữ tình là người trực tiếp thổ lộ những suy nghĩ, cảm xúc trong thơ. Nhân vật trữ tình thường là hiện thân của tác giả, đại diện cho một lớp người, một giai cấp, một dân tộc... Chủ thể trữ tình là người trực tiếp cảm nhận, bày tỏ niềm rung động trong thơ, gắn bó máu thịt với tư tưởng, tình cảm của nhà thơ. Theo đó, thơ luôn là tiếng nói của tình cảm con người, có sức lôi cuốn, lay động lòng người. Vì thế, thơ trữ tình mang ý nghĩa giáo dục rất lớn, góp phần bồi dưỡng tâm hồn, phẩm chất, nhân cách người đọc, đặc biệt là đối với HS THPT - lứa tuổi đang trong giai đoạn hình thành, phát triển mạnh mẽ về phẩm chất và nhân cách.

Theo quan điểm này, tác giả Nguyễn Thị Thu Hằng trong Luận án Tiến sĩ với đề tài *Phát triển cảm xúc thẩm mĩ và tư duy khái quát cho HS trong giờ học thơ trữ tình ở THPT*, khẳng định: “Thơ trữ tình có rất nhiều khả năng trong việc phát triển cảm xúc cho HS, là mảnh đất màu mỡ để người đọc - HS tắm mình, trải nghiệm trong một thế giới cảm xúc đa dạng và mãnh liệt. Đến với thơ trữ tình, HS có cơ hội được hòa vào những rung động hồn nhiên của con người trước vẻ đẹp của cuộc sống, nơi mà con người ít nhiều không bị ràng buộc, dày vò bởi nhu cầu vật chất tối thiểu. Khả năng rung động trước cái đẹp của con người là dấu hiệu của một con người phát triển. Nó mang lại tình yêu cuộc sống, cảm hứng sáng tạo, niềm khát khao vươn tới cái toàn diện, toàn mĩ... Tình cảm trong thơ trữ tình góp phần hun đúc nên ở người đọc một tâm hồn phong phú, đẹp đẽ, giúp HS biết nhạy cảm, biết vui, biết buồn, biết yêu, biết ghét, biết hi vọng, biết ước mơ, biết vượt qua những khó khăn trở ngại trong cuộc sống và cả những khó khăn của chính bản thân mình để đi đến cái đích cao đẹp của con người...” [4; tr.46].

Lâu nay, khi dạy thơ trữ tình ở trường THPT, GV chủ

yếu chọn cách giảng giải, phân tích, bình chú cho HS nghe về cái hay, cái đẹp của tác phẩm. Theo đó, HS chỉ lắng nghe, ghi chép một cách thụ động những lời GV giảng. Cách dạy này tuy có mang lại nhiều tác dụng nhất định song vô tình đã đẩy HS vào thế bị động do GV đã đọc hộ, hiểu thay và thậm chí là cảm nhận hộ HS. Vì thế, những kiến thức và sự cảm nhận mà HS có được từ tác phẩm chủ yếu là do GV cung cấp. HS ít được tương tác trực tiếp với tác phẩm và hệ quả là các em rất nhanh quên, không có được những cảm xúc, rung động thực sự xuất hiện trong quá trình tiếp nhận tác phẩm. Vì vậy, HS học văn bản nào sẽ chỉ biết về nội dung của văn bản ấy. Khi đón nhận văn bản khác, các em sẽ rất lúng túng, bẽ tắc và không tự hiểu được về tác phẩm. Vì thế, các em không thể cảm nhận hết được cái hay, cái đẹp của tác phẩm. Đây cũng chính là một trong những nguyên nhân khiến phần nhiều HS THPT hiện nay không thích học môn Ngữ văn và không cảm thấy yêu văn học.

Chương trình GDPT môn Ngữ văn mới (2018) yêu cầu dạy học theo định hướng phát triển phẩm chất và NL người học đòi hỏi GV cần phải thay đổi, từ bỏ thói quen bấy lâu nay vẫn dạy học theo cách cũ, chuyển từ cách *giảng văn* sang *dạy đọc hiểu văn bản*, chuyển từ cách *GV nói cho HS nghe những gì mình thích*, truyền cho HS *hiểu những gì mình biết sang hướng dẫn để HS tự tìm ra cái hay, cái đẹp của tác phẩm theo cách nhìn, cách suy nghĩ, cách cảm nhận riêng của từng HS*.

Với dạy đọc thâm mĩ, HS được tương tác trực tiếp với tác phẩm, được cảm nhận, được chiêm nghiệm, suy nghĩ và liên hệ với chính bản thân mình từ việc đọc tác phẩm. Vì thế, các em sẽ được: “Bồi đắp thêm về tâm hồn, tình cảm, biết xúc động trước những con người và việc làm tốt khi các em trực tiếp đọc, suy nghĩ và nếm trải các tình huống tương tự trong tác phẩm. Từ đó, các em biết trân trọng những tình cảm, những việc làm tốt và biết ứng xử bằng các hành vi, hành động nhân văn trong cuộc sống” [5; tr.20].

c. Câu hỏi nhằm nâng cao hiệu quả đọc thâm mĩ trong dạy học thơ trữ tình ở trường THPT

Trong dạy học đọc hiểu TPVH nói chung, dạy đọc hiểu theo hướng đọc thâm mĩ trong thơ trữ tình ở trường THPT nói riêng, việc sử dụng hệ thống câu hỏi và bài tập phù hợp là một trong những cách thức dạy học hiệu quả để tích cực hóa vai trò của người học. Hệ thống câu hỏi hướng dẫn HS đọc thâm mĩ trong thơ trữ tình là công cụ quan trọng, định hướng cho người học từng bước khám phá, giải mã văn bản thơ trữ tình, giúp HS hình thành NL tự đọc, tự tiếp nhận văn bản thơ, từ đó giúp phát triển cảm xúc, tình cảm của người đọc. Vì vậy, việc thiết kế hệ thống câu hỏi và bài tập hướng dẫn HS đọc thâm mĩ trong thơ trữ tình được xem là một trong những biện pháp quan trọng hữu hiệu để hỗ trợ người học hình thành và phát triển NL đọc hiểu, từ đó phát triển cảm xúc thẩm mĩ cho HS.

Câu hỏi hướng dẫn HS đọc thâm mĩ trong thơ trữ tình

là loại công cụ hướng dẫn, tổ chức các hoạt động đọc hiểu cho HS, giúp các em tiếp cận, giải mã và kiến tạo nghĩa cho tác phẩm thơ, đồng thời là hệ thống thao tác giúp HS hình thành NL đọc hiểu. Những câu hỏi và bài tập này thường được thể hiện dưới dạng câu nghi vấn hoặc dưới hình thức các nhiệm vụ/mệnh lệnh/yêu cầu... mà GV đưa ra để HS thực hiện. Câu hỏi hướng tới dạy học đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình có thể là các câu hỏi của SGK, có thể là câu hỏi của GV đặt ra cho HS suy nghĩ, trả lời và nhiều khi cũng có thể là câu hỏi do chính HS tự đặt ra trong quá trình tiếp xúc với tác phẩm thơ trữ tình.

2.2. Xây dựng hệ thống câu hỏi nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình ở trường trung học phổ thông

2.2.1. Nguyên tắc xây dựng hệ thống câu hỏi nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình ở trường trung học phổ thông

Khi xây dựng hệ thống câu hỏi đọc hiểu nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở trường THPT, GV cần chú ý một số nguyên tắc sau:

- Câu hỏi phải bám sát mục tiêu dạy học và phải đảm bảo tính chính xác, khoa học về nội dung;
- Câu hỏi phải phát huy được tính tích cực, chủ động, sáng tạo của người học;
- Câu hỏi phải bám sát đặc trưng thể loại TPVH;
- Câu hỏi phải phản ánh được các đặc điểm của hoạt động đọc hiểu;
- Câu hỏi phải đảm bảo yêu cầu tích hợp và phân hóa trong dạy học Ngữ văn;
- Câu hỏi phải đảm bảo tính hệ thống, tính thực tiễn, phù hợp với khả năng nhận thức của HS và đặc biệt là phải hướng tới mục tiêu khơi gợi suy nghĩ, phát triển cảm xúc, bồi dưỡng tâm hồn cho HS THPT.

GV có thể sử dụng các câu hỏi đóng, câu hỏi mở (với các cấp độ khác nhau: biết, hiểu, ứng dụng, phân tích, tổng hợp, liên hệ thực tế, đánh giá, sáng tạo...) khi dạy học đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở trường THPT. Tuy nhiên, câu hỏi ở cấp độ nhận thức thấp hay cao còn tùy thuộc vào tình huống thực tế dạy học và nội dung kiến thức cần cung cấp cho HS. Hệ thống câu hỏi mà GV đưa ra cần được xây dựng dựa trên nền tảng kiến thức, vốn kinh nghiệm và khả năng nhận thức của HS, giúp các em chiếm lĩnh tác phẩm, cảm nhận tác phẩm một cách tự nhiên, sáng tạo và hiệu quả nhất.

2.2.2. Hệ thống câu hỏi nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình ở trường trung học phổ thông

Dựa trên cơ sở mục tiêu và những nguyên tắc nêu trên, hệ thống câu hỏi nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình ở trường THPT được xây dựng bao gồm nhiều loại câu hỏi khác nhau, được phân chia thành các nhóm theo thứ tự sau: 1/ Nhóm câu hỏi Trước khi đọc; 2/ Nhóm câu hỏi Trong khi đọc; 3/ Nhóm câu hỏi Sau khi đọc. Các nhóm câu hỏi này được thực hiện

song song, tương ứng với tiến trình giờ dạy đọc hiểu thơ trữ tình ở trường THPT. Câu hỏi đọc hiểu theo hướng đọc thẩm mỹ được GV sử dụng rất đa dạng, trong đó thường là các câu hỏi: Tái hiện kiến thức (right there); Suy nghĩ và tìm kiếm (think and search); Sáng tạo (author); Tự bộc lộ (on my own) ... Dưới đây, chúng tôi đi sâu phân tích từng nhóm câu hỏi ứng với các giai đoạn cụ thể của quá trình dạy học nhằm nâng cao hiệu quả đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở trường THPT:

a. Nhóm câu hỏi hướng tới đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình được thực hiện ở giai đoạn “Trước khi đọc”

Có thể nói, các nhiệm vụ chính của hoạt động trước khi đọc thơ trữ tình nhằm mục đích “*tạo đà*” cho hoạt động đọc hiểu thơ trữ tình, bao gồm: 1/ Xác định mục tiêu cho việc đọc thơ trữ tình; 2/ Huy động tri thức và trải nghiệm nền liên quan đến nội dung thơ trữ tình; 3/ Bổ sung tri thức cần thiết để bạn đọc thực hiện hoạt động đọc hiểu thơ trữ tình; 4/ Tạo ra dự đoán ban đầu để kích thích bạn đọc sẵn sàng tham gia vào hoạt động đọc hiểu thơ trữ tình.

Ở giai đoạn này, GV cần xác định được HS đã có những tri thức nền nào liên quan đến tâm thế tiếp nhận tác phẩm thơ trữ tình? Vì vậy, nhóm câu hỏi hướng tới đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở giai đoạn này có nhiệm vụ giúp tạo tâm thế cho HS trước khi thâm nhập tác phẩm thơ trữ tình, khơi gợi kiến thức nền và tạo đà cho các em tâm thế sẵn sàng tiếp cận tác phẩm thơ trữ tình. GV nên sử dụng các câu hỏi khơi gợi kết hợp với hình ảnh minh họa... để vừa đánh thức kí ức vừa tạo hứng thú học tập cho HS, giúp các em có cơ hội bộc lộ cảm xúc, tình cảm, chia sẻ suy nghĩ và những cảm nhận của mình trước khi thâm nhập, khám phá tác phẩm thơ trữ tình.

Ví dụ: Trước khi hướng dẫn HS đọc hiểu bài thơ *Tây Tiến - Quang Dũng (SGK Ngữ văn 12, tập 1)*, GV có thể sử dụng một số câu hỏi mang tính chất tạo đà cho hoạt động đọc hiểu như sau: 1/ *Em hãy nêu những hiểu biết và suy nghĩ của mình về nhà thơ Quang Dũng?* 2/ *Bài thơ Tây Tiến của Quang Dũng viết về đề tài gì?* 3/ *Em hãy kể tên các bài thơ đã học viết về hình tượng người lính trong cuộc kháng chiến chống giặc ngoại xâm bảo vệ độc lập dân tộc?* 4/ *Em có suy nghĩ gì về hình tượng người lính trong cuộc kháng chiến chống Mỹ cứu nước?...* Các câu hỏi này nhằm mục đích khơi gợi sự liên tưởng, tưởng tượng, khơi gợi cảm xúc, tình cảm thẩm mỹ cho HS trước khi thâm nhập vào hoạt động đọc hiểu tác phẩm thơ trữ tình.

b. Nhóm câu hỏi hướng tới đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình được thực hiện ở giai đoạn “Trong khi đọc”

Giai đoạn “*Trong khi đọc*” là giai đoạn HS trực tiếp tương tác, tiếp xúc với tác phẩm thơ trữ tình. Ở giai đoạn này, các em được trực tiếp thâm nhập tác phẩm, trực tiếp khám phá cái hay, cái đẹp trong tác phẩm ngay từ những dòng thơ đầu tiên cho đến những câu cuối cùng kết thúc bài thơ. Đây được xem là giai đoạn rất quan trọng, bởi

vì HS phải tiến hành song song hai mục đích: vừa giải mã vừa tham gia kiến tạo nghĩa của văn bản thơ trữ tình, đồng thời vừa bộc lộ suy nghĩ, cảm xúc của mình khi đọc tác phẩm. Vì thế, câu hỏi đọc hiểu hướng tới đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở giai đoạn này *cần hướng vào việc phát triển cảm xúc và bộc lộ những suy nghĩ của HS* khi thâm nhập tác phẩm bên cạnh những câu hỏi tìm hiểu nội dung kiến thức văn bản thơ trữ tình. GV có thể sử dụng kết hợp các dạng câu hỏi gồm: câu hỏi dự đoán thông tin, câu hỏi suy luận, câu hỏi gợi mở, tái hiện kiến thức, câu hỏi liên hệ kiến thức nền của HS, câu hỏi hình dung, tưởng tượng, câu hỏi suy nghĩ và tìm kiếm, câu hỏi sáng tạo... Đặc biệt là, *GV nên sử dụng linh hoạt các câu hỏi tự bộc lộ nhằm khơi gợi thái độ và cảm xúc của HS khi học thơ trữ tình*. Ở giai đoạn này, câu hỏi tự bộc lộ được xem là dạng câu hỏi quan trọng, được sử dụng với mục đích giúp HS có cơ hội bộc lộ suy nghĩ, cảm xúc, cách nhìn nhận, đánh giá và những cảm nhận của các em khi học thơ trữ tình. Để hướng tới nâng cao hiệu quả dạy học đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình, GV nên sử dụng linh hoạt dạng câu hỏi này. Cách diễn đạt với dạng câu hỏi này có thể là: *Em có cảm nhận gì....? Em có suy nghĩ gì....? Nêu cảm xúc của em khi học về? Cảm nhận của em về ...?*

Tuy nhiên, khi thiết kế hệ thống câu hỏi hướng tới đọc thẩm mỹ trong dạy học thơ trữ tình, GV cần linh hoạt, không nên sử dụng quá nhiều câu hỏi trong một giờ học sẽ khiến giờ dạy thơ trữ tình trở nên khiên cưỡng, gò ép, gây gián đoạn quá trình tư duy và làm đứt mạch cảm xúc của HS. GV nên sử dụng câu hỏi kết hợp với các hình thức học tập cá nhân và học hợp tác nhóm để HS vừa khám phá nội dung tác phẩm vừa có cơ hội bộc lộ cảm xúc thẩm mỹ của cá nhân khi tiếp nhận tác phẩm. Mức độ khó của câu hỏi cần được thực hiện sao cho đảm bảo sự linh hoạt, tính vừa sức của HS, cần có sự phối hợp linh hoạt giữa câu hỏi ở mức độ thấp và câu hỏi ở mức độ cao. Nếu câu hỏi quá dễ sẽ gây nên sự nhàm chán và câu hỏi quá khó sẽ tạo không khí căng thẳng, chán nản và mệt mỏi cho HS.

Ví dụ: *Tôi yêu em - A.X. Pu-skin (SGK Ngữ văn 11, tập 2)*, một thi phẩm nổi tiếng của nhà thơ Pu-skin viết về tình yêu đôi lứa. Bài thơ thấm đượm nỗi buồn man mác của một tình vô vọng nhưng đó lại là nỗi buồn trong sáng của một tâm hồn khát khao yêu đương với tình yêu cháy bỏng, chân thành, mãnh liệt, nhân hậu, đầy lòng vị tha. Dạy học hướng tới đọc thẩm mỹ đối với bài thơ này, bên cạnh các câu hỏi dẫn dắt, gợi mở giúp HS tìm hiểu kiến thức, GV cần sử dụng hệ thống câu hỏi nhằm mục đích hướng tới khả năng bộc lộ và phát triển cảm xúc cho HS. Các câu hỏi đó có thể là: *Bài thơ gợi cho em những cảm nghĩ gì về tâm hồn Pu-skin và về tình yêu đôi lứa? Em có cảm nghĩ gì về tình yêu của nhân vật trữ tình trong khổ thơ đầu? Các cung bậc tình cảm được tác giả miêu tả ở khổ thơ thứ hai gợi cho em suy nghĩ gì về tình yêu đôi lứa?...* Qua hệ thống các câu hỏi này, GV giúp HS cảm

nhận được vẻ đẹp tinh tế của bài thơ ở cả góc độ nội dung tâm tình đến ngôn từ nghệ thuật biểu hiện, đồng thời giúp HS cảm nhận được tình yêu đôi lứa được thi nhân khắc họa rất rõ qua từng chi tiết, từng hình ảnh trong thơ, từ đó các em có thái độ rõ ràng về cuộc sống, xã hội, đặc biệt là về phương diện tình cảm và quan niệm về hạnh phúc lứa đôi.

c. Nhóm câu hỏi hướng tới đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình được thực hiện ở giai đoạn “Sau khi đọc”

“Sau khi đọc” được xem là giai đoạn HS thu hoạch được những gì các em đã làm được trong suốt tiến trình đọc hiểu thơ trữ tình. Đây cũng là lúc các em có cơ hội được đào sâu, mở rộng vốn kiến thức dựa trên cơ sở kiến thức vừa khám phá được từ tác phẩm thơ trữ tình. Trên cơ sở hướng dẫn HS xâu chuỗi những thông tin kiến thức đã được tìm hiểu trong quá trình đọc tác phẩm, GV giúp HS vận dụng tri thức đã học vào thực tiễn đời sống, qua đó các em sẽ nhận ra được ý nghĩa từ tác phẩm. Các câu hỏi hướng tới đọc thẩm mỹ được sử dụng ở giai đoạn Sau khi đọc giúp HS kết nối các nội dung đã được giải mã ở giai đoạn trước (đặc biệt là giai đoạn Trong khi đọc) để hoàn thiện quá trình đọc hiểu tác phẩm thơ trữ tình.

Sau khi đọc là giai đoạn HS thực hiện các thao tác nhận xét, đánh giá, phê bình và đưa ra những phản ứng, suy nghĩ, cảm xúc của mình về tác phẩm thơ. Vì vậy, hệ thống câu hỏi cần được sử dụng gồm: câu hỏi giải thích, cắt nghĩa, câu hỏi đánh giá, phê bình, vận dụng, câu hỏi tạo lập văn bản... Về các dạng câu hỏi nhằm hướng tới đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở giai đoạn này, GV nên sử dụng có thể là: *Bài thơ gợi cho em cảm xúc gì? Em có suy nghĩ gì sau khi học bài thơ này? Em có đồng tình với...? Em hãy viết lên suy nghĩ, cảm xúc của mình sau khi học bài thơ này bằng một đoạn văn ngắn? ...*

Ví dụ: Sau khi dạy HS đọc hiểu bài thơ *Thương vợ - Trần Tế Xương (SGK Ngữ văn 11, tập 1)*, GV có thể hỏi HS: *1/ Nêu cảm nhận của em về hình ảnh người phụ nữ trong bài thơ này? 2/ Bài thơ gợi cho em suy nghĩ gì về tình cảm gia đình trong cuộc sống hiện nay? 3/ Em hãy viết một đoạn văn ngắn trình bày những suy nghĩ của mình về tình cảm gia đình trong cuộc sống hiện nay? Em có thể sáng tác một bài thơ ngắn viết về người mẹ, người bà hoặc về một người phụ nữ trong gia đình của em? ...*

Với các câu hỏi này, HS sẽ có cơ hội bày tỏ cảm xúc và bộc lộ những tâm tư, suy nghĩ, đánh giá, nhìn nhận cùng sự hiểu biết của các em về giá trị của gia đình trong xã hội, đồng thời bộc lộ thái độ, tình cảm, suy nghĩ của các em về nỗi vất vả, hi sinh của những người phụ nữ, người thân yêu yêu trong gia đình mình. Từ đó, các em sẽ cảm thấy trân trọng gia đình của mình hơn, thêm yêu thương, quý mến những người thân trong gia đình và có những hành động cụ thể để hướng tới cuộc sống tốt đẹp hơn trong xã hội hiện đại ngày nay. Và như vậy, hiệu quả của đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình cũng chính là ở đây.

3. Kết luận

Có thể thấy rằng, hiệu quả của dạy học đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở trường THPT phụ thuộc rất nhiều vào hệ thống câu hỏi, đặc biệt là phụ thuộc vào khả năng và nghệ thuật đặt câu hỏi của GV. Trong dạy học thơ trữ tình ở trường THPT, nếu GV đưa ra các câu hỏi quá khó, câu hỏi không rõ ràng về nội dung hỏi, hoặc câu hỏi quá phức tạp, đa nghĩa thì HS sẽ rất khó trả lời và như thế sẽ làm mất đi thời gian của giờ học, đồng thời tạo không khí căng thẳng, chán nản, ảnh hưởng đến sự tiếp thu kiến thức của HS. Ngược lại, nếu câu hỏi GV đưa ra quá dễ, chỉ ở mức độ “biết” và “hiểu” thông thường thì sẽ gây nên cảm giác nhàm chán và ảnh hưởng đến hứng thú học tập của các em. Đối với giờ dạy học hướng tới đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở trường THPT, hệ thống câu hỏi của GV đóng vai trò rất quan trọng. Vì vậy, để nâng cao hiệu quả dạy học đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình ở trường THPT, GV cần chú ý chuẩn bị rất kỹ hệ thống câu hỏi một cách linh hoạt, phù hợp và vừa sức với HS. Tuy nhiên, nếu câu hỏi được GV chuẩn bị tốt nhưng kỹ năng hỏi của

GV không phù hợp thì hiệu quả dạy học sẽ không cao. Nếu GV lạm dụng quá nhiều câu hỏi thì giờ học sẽ trở nên căng thẳng, kiến thức bị chia nhỏ, vụn vặt, làm giảm hứng thú học tập của các em. Vì vậy, GV cần quan tâm đến *mục đích hỏi, kỹ năng đặt câu hỏi và kỹ năng hỏi* sao cho phù hợp và linh hoạt nhất.

Bên cạnh việc đặt câu hỏi nhằm kích thích, gợi ý cho HS suy nghĩ trả lời ở các cấp độ khác nhau, GV cần hướng dẫn, khuyến khích, tạo điều kiện cho các em tự đặt câu hỏi với GV, với bạn bè trong nhóm, trong lớp để các em có cơ hội bày tỏ cảm xúc, suy nghĩ, ý tưởng của cá nhân và nêu lên quan điểm cũng như cách hiểu của mình. Như thế, giờ học sẽ trở nên sôi nổi, có ý nghĩa, mang lại hiệu quả tích cực hơn. Để giờ học đọc thẩm mỹ trong thơ trữ tình đạt hiệu quả cao, bên cạnh kỹ thuật đặt câu hỏi, GV cần kết hợp với các phương pháp, kỹ thuật dạy học khác để tăng cường sự tham gia tích cực của HS, nhằm tạo cảm giác hưng phấn, tâm thế thoải mái, dễ chịu cho các em trong giờ học thơ trữ tình ở trường THPT.

Tài liệu tham khảo

- [1] Nguyễn Như Ý (chủ biên), (1999), *Đại Từ điển tiếng Việt*, NXB Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
- [2] Rosenblatt, L. M., (1978), *The reader, the text, the poem: Transactional theory of the literary work*, Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.
- [3] Lê Ngọc Trà, *Thế nào là “đọc hiểu” và năng lực văn chương*, Tạp chí Kiến thức ngày nay, Số 961, ngày 20 tháng 4 năm 2017.
- [4] Nguyễn Thị Thu Hằng, (2017), *Phát triển cảm xúc thẩm mỹ và tư duy khái quát cho học sinh trong giờ học thơ trữ tình ở trung học phổ thông*, Luận án Tiến sĩ Khoa học Giáo dục.
- [5] Đỗ Ngọc Thống (Tổng chủ biên), Bùi Minh Đức (chủ biên), Đỗ Thu Hà, Phạm Thị Thu Hiền, Lê Thị Minh Nguyệt, (2018), *Dạy học phát triển năng lực môn Ngữ văn trung học phổ thông*, NXB Đại học Sư phạm, Hà Nội.

DEVELOPING A SYSTEM OF QUESTIONS TO ENHANCE THE EFFECTIVENESS OF AESTHETIC READING IN TEACHING LYRIC POETRY IN HIGH SCHOOL LITERATURE

Nguyen Phuong Mai

The Vietnam National Institute of Educational Sciences
101 Tran Hung Dao, Hoan Kiem, Hanoi, Vietnam
Email: mainp@vnies.edu.vn

ABSTRACT: To meet the requirements of the General Education Curriculum 2018, the Literature curriculum aims to develop students' qualities and competencies. Accordingly, in terms of teaching Literature in high schools, reading comprehension, including aesthetic reading, plays an indispensable role. Aesthetic reading in teaching literary works in general and in teaching lyrical poetry in particular is considered an effective way of teaching, partially meeting the requirements of teaching under the New High School Literature Curriculum. One of the positive measures to improve the effectiveness of aesthetic reading in teaching lyrical poetry towards the development of learners' qualities and competencies is the use of an appropriate reading comprehension question system, especially depending on the teacher's ability and his/her art of questioning. Based on the analysis of a number of theoretical issues, the article proposes a system of reading comprehension questions aimed towards aesthetic reading in teaching lyric poetry in high schools. This is one of the important measures to contribute to improving teaching efficiency in Literature in high schools today.

KEYWORDS: Question; aesthetic reading; teaching; lyrical poetry; high schools; Literature subject.